

Mødte Columbus modstand i sin samtid, fordi kirken mente, at jorden var flad?

AF JESPER ROSENLOV

I 2012 bragte DR-programmet *Detektor* et indslag omhandlende Columbus. I indslaget stillede man spørgsmålet, om det virkeligt var sandt, at man i middelalderen troede, at jorden var flad – og om dette i så fald var årsagen til, at Columbus i sin tid havde svært ved at opnå opbakning til sin plan om at sejle mod vest for at finde en søvej til Indien. Efterfølgende aflivede man i tv-programmet godt og grundigt denne udbredte myte om, at man på Columbus' tid troede, at jorden var flad og at man var bange for at falde ud over jordens kant, hvis man sejlede for langt vestpå. Historikere kunne fortælle, at man i middelalderen var helt med på, at jorden var rund – og at tvivl om jordens form derfor ikke var årsagen til, at Columbus blev mødt med skepsis i sin samtid.¹ Men eftersom myten om troen på den flade jord er sejlivet, er det værd at se nærmere på det middelalderlige verdensbillede samt de reelle årsager til, at Columbus' ansøgning om støtte til sin sørejse i første omgang blev mødt med skepsis og afvisning. Desuden er det interessant at se på den tekst, der ligger til grund for den omtalte mytes opståen.

¹ DR2 *Detektor*, 11-12-2012

Arven fra antikken

Middelalderen overtog sit verdensbillede fra antikken. De antikke filosoffer blev anset for autoriteter, når det gjaldt videnskabelige emner inden for bl.a. kosmologi, astronomi og geografi. Kirken, der udgjorde middelalderens ubestridte center for lærdom, godtog det verdensbillede, som antikke forfattere som f.eks. Aristoteles (384-322 f.Kr.) og Claudius Ptolemaios (ca. 100-170 e.Kr.) havde udviklet. Da Bibelen ikke indeholder nævneværdige kosmologiske informationer, lå der ikke noget teologisk til hinder for, at kirken skulle kunne overtage de teorier, som antikens ikke-kristne forfattere havde udtænkt. Det primære problem for videnskaben i middelalderen var derfor ikke, at man ikke kendte eller brød sig om antikkens videnskabelige teorier. Problemet var snarere, at man nærede for stor tiltro til de antikke forfatters autoritet. Dette medførte bl.a., at kirken godtog de antikke forfatters påstand om, at jorden udgjorde universets centrum, hvilket var én af årsagerne til dens senere sammenstød med astronomen Galileo Galilei (1564-1642). Men middelalderkirken overtog heldigvis ikke kun de fejlagtige teorier fra antikken (som f.eks. det geocentriske verdensbillede), men også den helt korrekte teori om jordens kugleform.

At jorden var rund som en kugle, var blandt de antikke videnskabelige autoriteter den dominerende teori. Enkelte antikke filosoffer var ganske vist af en anden opfattelse – f.eks. Demokrit (ca. 460-370 f.Kr.) og Epikur (341-270 f.Kr.), der mente at jorden var flad. Men antikkens mest anerkendte astronomer, geografer og matematikere holdt på, at jorden var rund. Det gjaldt f.eks. Eratosthenes (276-194 f.Kr.), der tilmed forsøgte at udregne

Gud som den geometriske skaber, illustration fra 1200-tallet

jordens omkreds. Hans resultat var 250.000 stadier,² hvilket vil sige 39.375 km. Ikke så langt fra de faktiske 40.075,16 km.³ Andre antikke forfattere kom dog frem til et noget andet resultat. Ifølge den berømte antikke astronom Ptolemaios var jorden kun ca. 33.300 km i omkreds.⁴ At jorden dermed skulle være noget mindre, end Eratosthenes mente (og den reelt er), blev senere et af Columbus' argumenter for, at det var muligt at sejle til Indien. Det skal vi vende tilbage til.

² Cleomedes 1.10. Andre antikke forfattere angiver 252.000 stadier (Vitr. *De arch.* 1.6.9; Strab. 2.5.7, 2.5.34; Plin. *NH* 2.12)

³ Dette gælder dog kun, hvis Eratosthenes anvendte ægyptiske stadier (ca. 157,5 m), hvorimod han ville have været noget fjernere fra det rigtige resultat, hvis han anvendte græske stadier (185 m = 46.250 km)

⁴ Ptolemaios tilsluttede sig Marinus af Tyrus (70-130 e.Kr.), der mente, at jorden havde en omkreds på 360 x 500 græske stadier (180.000) (*Geogr.* 1.11).

Verdensbilledet i den tidlige middelalder

Som sagt overtog kirken de antikke filosofers verdensbillede. Påstanden om, at kirkens dominans førte til kosmologiens forfald i Vesteuropa, tab af astronomisk viden og en tilbagevenden til før-videnskabelige dogmer⁵ er ikke gangbar.⁶ Teorien om jordens runde form levede videre bl.a. via latinske værker forfattet af f.eks. Cicero (106-43 f.Kr.), Plinius den Ældre (23-79 e.Kr.), Macrobius (300-tallet e.Kr.) og Chalcidius (300-tallet e.Kr.) og forblev den dominerende teori igennem senantikken og den tidlige middelalder.⁷ Alligevel kunne man i en dansk historiebog fra 2005 beregnet til undervisning i gymnasiet og på HF læse følgende: *"Mere end 1000 år tidligere [før de store opdagelsesrejser] havde den græske astronom og geograf Ptolemæus tegnet et kort, hvor jorden var vist som rund. Denne viden blev imidlertid undertrykt og glemt i middelalderen, fordi den ikke harmonerede med det verdensbillede, kirken stod for. Ptolemæus' kort blev kendt igen i 1400-tallet og studeret med stor iver af opdagelsesrejsende og kartografer. I løbet af 1400-tallet blev det almindelig hos uddannede personer, at jorden var rund. [...]"*⁸ Til forfatterens forsvar kunne man sige, at de trods alt er klar over, at lærde på Columbus' tid vidste, at jorden var rund. Men at teorien om jordens kugleform ligefrem skulle have været *undertrykt* i middelalderen, fordi dette stred mod kirkens lære, er et aldeles grotesk udsagn.

⁵ Et eksempel på dette karikerede billede, se Pedersen & Kragh s.65, 70

⁶ Lindberg s.8ff., Shank s.19ff.

⁷ Se Krüger (2000a)

⁸ U. Grubb, K. Helles & B. Thomsen: *Overblik. Verdenshistorie i korte træk*. Kbh., Gyldendal (2005) s.82

Det er dog sandt, at enkelte kristne forfattere i tidens løb udfordrede teorien om jordens kugleform, ligesom visse antikke filosoffer også havde gjort det (som nævnt ovenfor). Den kristne apologet Lactantius (ca. 250 – 325) havde generelt ikke meget til overs for ikke-kristne vismænd og filosoffer, og forestillingen om, at jorden skulle være rund med mennesker på den anden side af kloden gående rundt med hoved nedad, fandt han aldeles latterlig.⁹ Samme konklusion nåede en håndfuld mere eller mindre kendte kristne forfattere i 3-400-tallet også frem til. Diodor af Tarsus, Theodor af Mopsuestia, Johannes Chrysostomos, Severianus af Gabala og Cosmas Indicopleustes konkluderede ud fra en meget bogstavelig læsning af Det Gamle Testamente, at jorden var flad.

Men sådanne kosmologiske tolkninger af Bibelen var dog langt fra repræsentative for kirkens holdning og blev da også kritiseret af både samtidige og senere kristne forfattere. Dertil kommer, at de nævnte forfattere alle (på nær Lactantius) var hjemhørende i Lilleasien, Syrien og Ægypten, og deres syn på kosmologien næppe har udøvet den store indflydelse i Vesten.¹⁰

Langt de fleste af kirkefædrene forudsatte da også, at jorden var rund. Det gælder f.eks. Basilius af Caesarea (329-379), Ambrosius af Milano (339 – 397), Hieronymus (345-420) og Augustin (354-430).¹¹ At jorden var rund betød dog ikke, at disse forfattere accepterede, at der skulle bo mennesker på den anden side af kloden, de såkaldte antipoder. Hvorvidt der eksisterede ukendt land, der var be-

⁹ *Div. Inst.* 3.24

¹⁰ Se Nothaft s.37-39, Reinhardt s. 168f.

¹¹ Nothaft s.39f., Russell s. 21-26. M.h.t. Augustin se især Nothaft s.40-48

boet af antipoder, var stærkt omstridt. Augustin hævdede eksempelvis, at det ikke kunne være sandt. Menneskeheden (Adams og Evas efterkommere) var samlet på de kontinenter, man allerede kendte til. Resten af jorden var ubeboelig eller dækket af hav.¹² Men at Augustin afviste eksistensen af antipoder, betød dog ikke, at han benægtede jordens kugleform.¹³

Sacrobosco og jordens kugleform

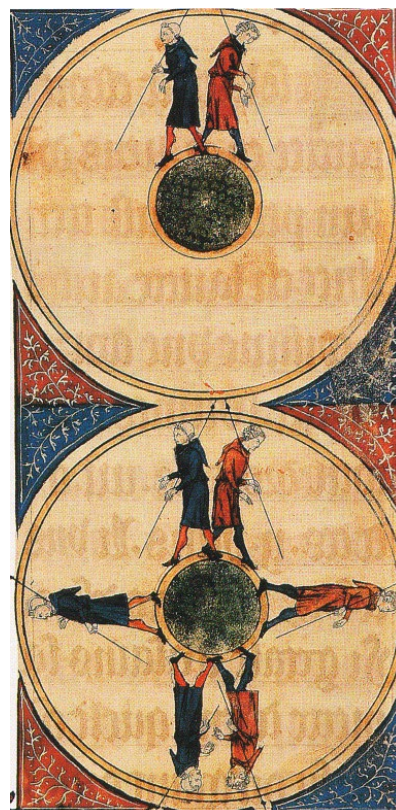
Jordens kugleform blev altså middelalderen igennem fortsat taget for givet af lærde i Vesteuropa.¹⁴ Et eksempel herpå er Johannes de Sacrobosco (ca. 1195 – 1256), der var både munk og astronom. I første halvdel af 1200-tallet skrev han afhandlingen *Tractatus de Sphaera* (eller *De Sphaera Mundi*) – dvs. *Afhandling om kuglen* (eller *Verdens kugleform*). Denne blev lærebog ved universitetet i Paris, hvor Sacrobosco underviste. I afhandlingen fremfører Sacrobosco ikke kun en række argumenter for, at verdensrummet (himmelhvælvet) er formet som en kugle, men også for at jorden er kugleformet. Han fremførte bl.a. følgende: "At jorden også er rund, vises således: Himmeltegnene og stjernerne står ikke op og går ikke ned på samme måde for alle mennesker overalt, men står op og går ned tidligere for dem i øst end for dem i vest, og til dette er der ingen anden grund end jordens krumning. Ydermere bekræfter himmelfænomener, at de står tidligere op for orientalerne end for beboere i Vesten. For en og samme måneformørkelse, som for os viser sig i nattens første time, viser sig for orientalerne omkring nattens tredje time, hvilket bevi-

ser, at de havde nat og solnedgang før os — til denne nedgang er jordens krumning grunden. [...]

At vandet har en krumning og omtrent er rund, vises således: Lad et signal opsætte på kysten og et skib forlade havnen og sejle væk så langt, at øjet hos en person ved mastens fod ikke læn-

gere kan skelne signalet. Da ville øjet hos samme person, hvis skibet standsedes og han klatrede til mastens top, klart kunne se signalet. Alligevel skulle øjet hos en person ved mastens fod kunne se signalet bedre end hos ham, der er på toppen, som det kan vises ved at trække rette linjer fra begge til signalet. Der er ingen anden forklaring på denne ting end vandets krumning." ¹⁵

Med andre ord havde jordens kugleform været en velkendt kendsgerning flere hundreder år før Columbus. Da Columbus fremlagde sin plan om at ville finde en vestlig søvej til Indien, var det derfor ikke den del af hans plan, der omhandlede jordens kugleform, der vakte skepsis. Men hvad gjorde så? Lad os se

Middelalderlig afbildning af den runde jord i en kopi fra det 1300-tallet af *L'Image du monde* (ca. 1246)

¹² Civ. D. 16.9

¹³ Nothaft s.46f. Læs uddrag af Augustin kosmologiske betragtninger [\[link\]](#)

¹⁴ Se Hamel, Krüger (2000b)

¹⁵ Læs længere uddrag af Sacroboscus afhandling her [\[link\]](#)

nærmere på Columbus' årelange forsøg på at opnå kongelig støtte til sine planer.

Columbus' ansøgninger om kongelig støtte

Columbus blev født 1451 i havnebyen Genua i Italien. Vi har kun et begrænset kendskab til hans tidlige liv. Det synes dog givet, at han tidligt valgte sig en levevej inden for søfart, der var hans hjembys hovederhverv. På den måde fik han et vist kendskab til navigation og sømandskab. I 1476 slog han sig ned i Portugal, hvor portugisernes udforskning af Afrikas vestkyst for at finde nye handelsveje til Orienten synes at have inspireret ham til at stille sig selv en række spørgsmål. Fandtes der en hurtigere vej til Asiens rigdomme? Kunne man ved at sejle mod vest finde en genvej til Japan (Cipango), Kina (Cathay) og Indien og dermed til guldet og krydderierne, som Marco Polo havde omtalt?

For at besvare disse spørgsmål forsøgte Columbus efter eget udsagn at sætte sig ind i tidens kosmografiske og geografiske viden og litteratur. Desuden talte han med søfolk og foretog selv en række iagttagelser og opmålinger. Snart blev han overbevist om, at det kunne lade sig gøre – og ikke mindst at han var den rette mand til at lede en sådan ekspedition. Han manglede blot kongelig støtte til at kunne udruste skibe. Med disse ville han ved at sejle mod vest kunne nå frem til øer og landområder i Asiens yderste udkant.

I år 1484 henvendte Columbus sig til kongen af Portugal, Johan d. 2. Men den portugisiske konge og hans rådgivere mente, at Columbus var et indbildsk vrøvlehoved og ifølge den portugisiske historieskriver João de Barros (1496-1570) anså de hele hans plan for at *"være tom snak, fordi alt var baseret på indbildning og Marco Polos beskrivelser af øen*

Johan d. 2. af Portugal

Cipango."¹⁶ Portugiserne var desuden slet ikke interesseret i Cipango, men kysterne mellem Etiopien og Malabar i Indien – og den korteste sejlroute hertil anså de på dette tidspunkt stadig at være mod øst og syd om Afrika.¹⁷

Efter denne afvisning bosatte Columbus sig i Castilien, og fra 1485 forsøgte han at vinde støtte til sit projekt ved det spanske hof. Året efter lykkedes det ham at få fremtræde for det spanske regentpar Ferdinand d. 2. af Aragonien og Isabella d. 1. af Castilien. Ferdinand og Isabella valgte at nedsætte en kommission, der skulle vurdere Columbus' forslag.

¹⁶ João de Barros: *Asia*, dec. I, 3. bog, kap. 11

¹⁷ Randles s.56f.

Posthumt portræt af Christopher Columbus, udført af den italienske maler Ridolfo Ghirlandaio (1483-1561)

Men der skulle gå yderligere seks år, før han i 1491/1492 opnåede regentparrets støtte, skønt kommissionen egentlig var nået frem til den konklusion, at den rejse, som Columbus foreslog, ikke lod sig gennemføre.

Columbus omtaler selv senere den tid, hvor han blev mødt af afvisning og skepsis. I sin skibsjournal fra den første rejse i årene 1492/1493 og i sine senere breve hentyder han til den mistro, han tidligere var blevet udsat for. I skibsjournalen beretter han, at han i 1493 under hjemrejsen efter den første rejse blev ramt af en kraftig storm og at han frygtede at lide skibbrud. I denne situation trøstede han sig dog med, at han *"efter de mange prøvelser og den modgang, som han havde lidt under sine anstrengelser i Castilien,"* trods alt havde opdaget så meget under sin rejse.¹⁸ Han afslutter endvidere sin jour-

nal med at rette følgende ord til det spanske regentpar: *"Af denne rejses heldige forløb ser jeg, at Gud på underfuld vis har bekræftet, hvad jeg siger, som det kan ses af dette mit skrift, ikke alene ved de enestående undere, Han har fuldbyrdet under min sejlads, men også ved dem, Han har ladet ske til gunst for min egen person; thi i lang tid var jeg ved Deres højheders hof genstand for modvilje og opposition fra mange fremragende medlemmer af Deres hus, der alle var mine modstandere og anså min plan for drøm og bedrag."*¹⁹

I et senere brev (sandsynligvis fra 1501) til Ferdinand og Isabella forklarede Columbus, at han fra en meget ung alder havde beskæftiget sig med søfart, hvilket var årsagen til, at han havde gennemsejlet alle have. Han hævder desuden at have været optaget af at lære verdens hemmeligheder at kende, hvorfor han igennem mange år havde indhentet viden om navigation, matematik, kosmologi og geografi. Årsagen til, at han var gået i det spanske regentpars tjeneste var, at han ville vise, at man kunne sejle fra Spanien til Indien. Men som han tilføjer: *"Alle dem, der hørte om mit forslag, gjorde grin med det, idet de smilende afviste det. Alle de videnskaber, jeg nævnte ovenfor, og alle de autoriteter, der havde skrevet om dette, hjalp mig intet. [...] Jeg brugte syv år her ved Deres kongelige hof på at diskutere sagens berettigelse med rigtig mange personer med stor lærdom og autoritet inden for alle fagområder, og til sidst kom de til den konklusion, at det hele var formålsløst, og dermed opgav de sagen."* Columbus medgiver i samme brev, at mange sikkert anså ham for at være en ulærd og

¹⁸ Columbus' skibsjournal, 14. februar 1493 (Fernández-Armesto s.96).

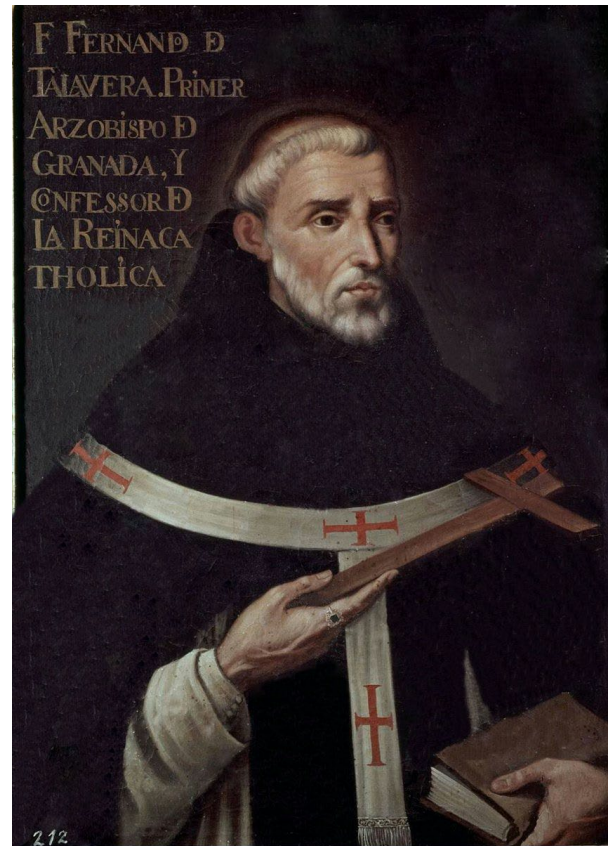
¹⁹ Columbus' skibsjournal, 15. marts 1493 (da. overs. C. V. Østergaard (R. Caddeo) s. 232)

jævn mand, men som han selvbevidst påpeger, så kan selv jævne folk til tider finde frem til sandheden og være Guds redskab.²⁰

Talavera-kommissionen

Som det fremgår af Columbus' skibsjournal og breve, mødte han altså en del modstand ved det spanske hof. Columbus' egne ord gør os dog ikke klogere på, hvad den megen modvilje præcis gik ud på. Noget mere detaljerede beskrivelser af hændelserne finder vi dog i den biografi, som Columbus' søn, Fernando, skrev om sin far. I denne biografi, skrevet før 1539, beretter Fernando om forhandlingerne mellem Columbus og den kommission, der skulle vurdere hans ansøgning om kongelig støtte. Næsten samme beretning finder vi hos præsten og historieskriveren Bartolomé de las Casas (1484-1566). Las Casas skrev flere historiske værker om Den Nye Verden og omtaler ofte Columbus, som han muligvis selv havde mødt. I sit værk *Historia de las Indias* (forfattet i årene 1527-1552) omtaler han ligeledes de mange genvordigheder, som Columbus skulle igennem, før han opnåede de spanske kongepars støtte.²¹

Da der ikke er overleveret optegnelser fra kommissionsmøderne, må vi fæstne lid til Las Casas og Fernando, der udgør de eneste nogenlunde samtidige kilder, der omtaler kommissionens arbejde.²² De er begge fulde af sympati for Columbus og anser den skepsis, som kommissionen mødte ham med, for aldeles uberettiget og urimelig. De er desuden

Hernando de Talavera, der ledede den kommission, der skulle bedømme Columbus' ansøgning om kongelig støtte.

enige om, at kommissionen blev ledet af fader Hernando de Talavera (ca. 1430 – 1507), der senere blev ærkebiskop i Granada, og bestod af folk, der angiveligt skulle være lærde indenfor geografi. Men ifølge vores to hovedkilder var kommissionsmedlemmerne grundet deres uvidenhed i virkeligheden slet ikke deres opgave voksen. Kommissionens indvendinger, som vi finder dem beskrevet af Fernando og Las Casas, kan opsummeres således:

1) For det første var det usandsynligt, at så mange lærde mænd inden for navigation, kosmografi og astronomi, som f.eks. Ptolemaios, igennem århundreder skulle have været uvidende om beboede landområder i den

²⁰ Brev til Ferdinand og Isabella, Fernández-Armesto s. 202ff.

²¹ Las Casas har anvendt Fernandos beretning som forlæg, men har også medtages særstof.

²² Cormack (2009) s. 33, Reinhardt s. 166, Simek s. 179

yderste udkant af Asien, der kunne nås ad den vestlige søvej, som Columbus påstod.

2) For det andet var verden så stor, at det ville tage mere end tre år, at gennemføre rejsen til Asien. Påstanden om, at havet var uendeligt stort baserede kommissionen på den romerske forfatter Seneca.

3) For det tredje indvendte kommissionen, at hvis man overhovedet kunne krydse havet, var det usandsynligt, at man ville finde beboede landområder på den anden side. Kommissionen påstod, at der kun eksisterede et smalt bælte, hvor der kunne eksistere beboet land, resten ville være dækket af hav.

4) Nogle i kommissionen fremførte for det fjerde, at hvis man forlod vores del af verden og sejlede rundt om jordkloden, så ville det være umuligt at vende tilbage, da man i så fald skulle sejle opad, hvilket skibe ikke kunne.

5) Eksistensen af mennesker på den anden side af kloden (antipoder) måtte for det femte afvises, da mennesker ikke ville have kunnet rejse dertil. Denne påstand byggede kommissionen på udsagn fra Augustin.

6) For det sjette påstod kommissionen, at tre af verdens fem zoner var ubeboelige.²³

Afstanden over det vestlige hav

M.h.t. den første indvending mod Columbus, er det værd at bemærke, at denne synes at have baseret sig på en udlægning af antikke autoriteter og lærde inden for videnskaberne, og ikke på eksempelvis tolkning af bibelske skriftsteder eller teologi. Derudover er denne indvending til dels sammenfaldende

med den tredje, femte og sjette indvending, som vi skal vende tilbage til.

Når det gælder *den anden indvending*, synes denne at have baseret sig på en vurdering af afstanden over det vestlige (atlantiske) hav, der adskiller Asien og Europa (Spanien). Gennemførligheden af Columbus' plan var afhængig af, hvor langt mod vest man skulle sejle, før man nåede til Asiens yderkant. Denne afstand var endvidere afhængig af, hvilken udstrækning den asiatiske landmasse havde i østlig retning. Jo større denne landmasse var, og jo længere den strakte sig mod øst, desto tættere ville den være på Spanien – og desto kortere skulle man sejle mod vest for at nå dertil.

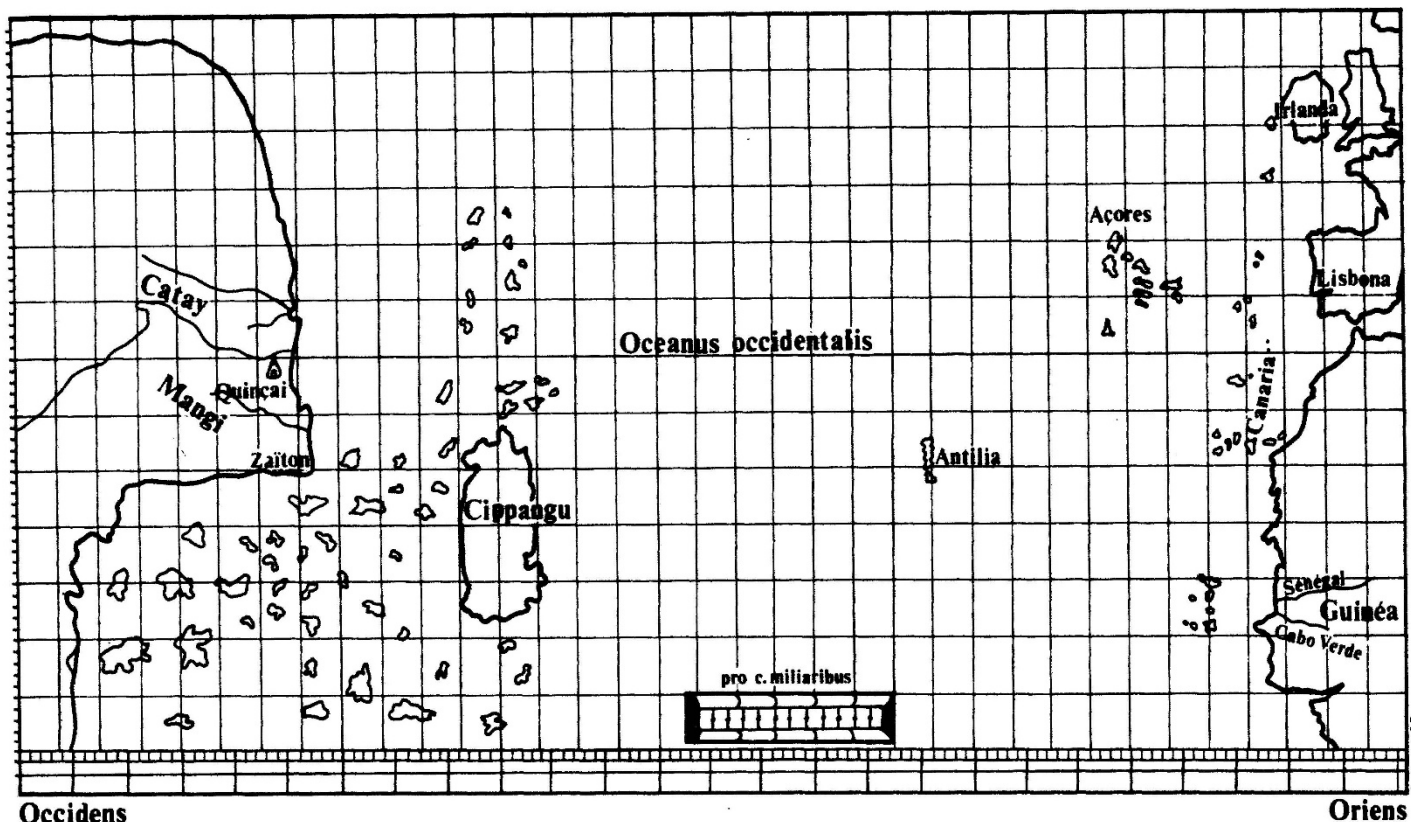
En anden faktor der var afgørende for udregningen af den afstand, der skulle tilbagelægges før man nåede Asien, var jordens omkreds. Jo større jorden var, desto længere skulle man sejle.

Som argument for at afstanden til Asien var kort, kunne Columbus henvise til ingen ringere end den højtagede Aristoteles, der havde fremført, at jorden i forhold til himmellegemerne ikke var "*nogen særlig stor kugle*" og at der eksisterede "*en forbindelse mellem egnen omkring Herakles' søjler [Gibraltarstrædet] og Indien,*" eftersom "*oceanet for så vidt kun er ét.*"²⁴ Også Seneca kunne Columbus støtte sig til, idet denne havde hævdet, at man med en gunstig vind kunne sejle fra Spanien til Indien på nogle få dage.²⁵ Det var bl.a. Aristoteles og Seneca, der havde fået den engelske filosof og franciskanermunk, Roger Bacon (ca. 1219-1292), til at konkludere

²³ Fernando Columbus, kap. 12 (overs. B. Keen s. 39f.), Las Casas *Historia de las Indias*, 1. bog, kap. 29 (overs. A. Collard s. 27f.). Læs Fernandos og Las Casas' gengivelse af kommissionens indvendinger mod Columbus' planer her [\[link\]](#)

²⁴ *De cael.* 298a

²⁵ *NQ* 1 pef. 13. Seneca støtter muligvis sit udsagn på den græske geograf Strabon (ca. 64 f.Kr.-24 e.Kr.), *Geogr.* 2.3.6.

Rekonstruktion af Toscanellis kort

re, at det kun var et smalt hav (*mare parvum*), der adskilte Spanien og Indien.²⁶ Columbus kendte både til Aristoteles, Seneca og Roger Bacon, for deres udsagn var nemlig samlet og gengivet af den lærde franske teolog, Pierre d'Ailly (1351-1420) i hans værk *Imago Mundi* fra (1410). Vi ved, at Columbus var i besiddelse af dette værk, for det er nemlig fundet blandt hans efterladte bøger – endda forsynet med en hel del personlige anmærkninger og noter fra Columbus' egen hånd i dets margin.²⁷

Udover disse autoriteter kunne Columbus også støtte sig til den italienske kosmograf Paolo dal Pozzo Toscanelli (1397-1482), der i et brev til den portugisiske konge (angiveligt forfattet i 1474), havde hævdet, at den korteste sejlroute til Indien var over Atlanterhavet.²⁸ Ifølge Toscanelli var afstanden fra Li-

sabon til byen Quinsay i Cathay (Hangchow i Kina) 6500 mil svarende til 9.620 km.²⁹ Selvom Toscanelli var langt fra den reelle afstand, anslog han dog, at afstanden svarede til næsten en tredjedel af jordens omkreds, hvilket i sig selv kunne lyde som en stor afstand. Men for det første var Toscanelli sandsynligvis af den opfattelse, at jordkloden var langt mindre, end det ellers blev antaget.³⁰ For det andet mente Toscanelli, at man undervejs til Quinsay ville støde på den sagnomspundne ø Antillia. Ifølge ældre legender var kristne i 700-tallet flygtet fra muslimerne, da disse invaderede Den Iberiske Halvø. Disse kristne var sejlet over havet mod vest og havde bosat på denne ø. Ganske vist havde ingen senere søfolk nogensinde lokaliseret Antillia, men ifølge Toscanelli var der fra denne ø kun 2.500 mil (3.700 km) til endnu en ø, nemlig

²⁶ *Opus Majus*, 1.290

²⁷ Se Nunn

²⁸ Læs Toscanellis brev her [\[link\]](#)

²⁹ Dette forudsætter dog, at Toscanelli anvendte den romerske mil (jf. Vignaud s. 199-202)

³⁰ Se Vignaud s.198f. Jf. dog Randles s. 55

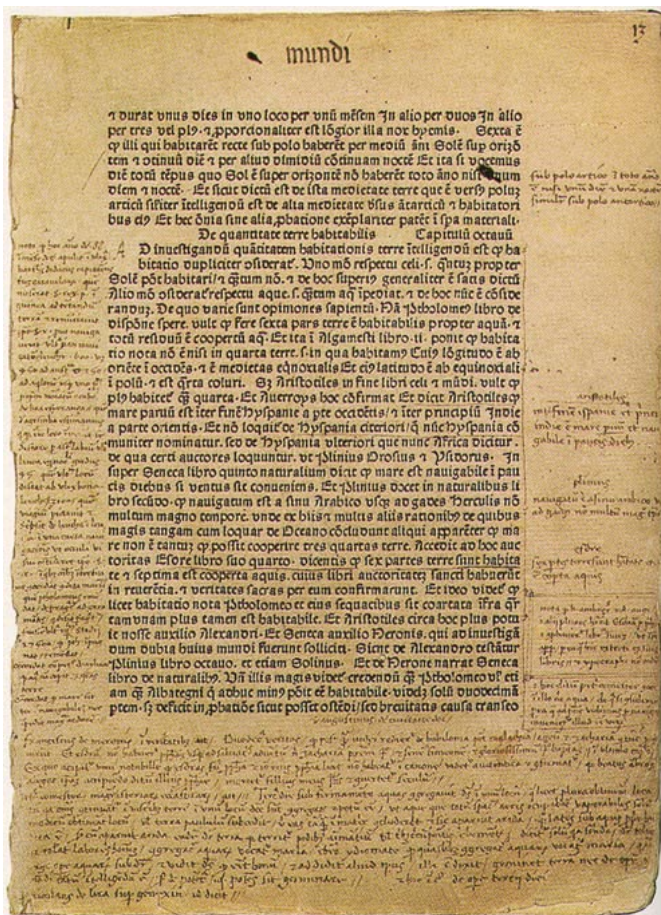
Zipango (Japan). Hvis Toscanelli havde ret, betød det, at afstandene over åbent hav ville være begrænsede, idet man kunne gøre ophold på Antillia og Zipango undervejs til Asien.

Columbus kunne udbygge denne påstand ved at påstå, at Asien lå langt tættere på Europa end eksempelvis Ptolemaios havde hævdet. Ifølge Ptolemaios strakte den kendte (beboede) verden (*oikumne*) sig fra De Saliges Øer (De Kanariske Øer) i vest til byen Sera i øst og dækkede i øst-vestlig retning næsten halvdelen af jordens omkreds svarende til 177° (af de 360°).³¹ Dette var ganske vist allerede en overdimensionering på omkring 50%, men Columbus kunne henvise til den græske geograf Marinus af Tyrus (70–130 e.Kr.) og påstå, at den beboede verden var endnu større og dækkede 225° . Dertil kom de lande og øer længere mod øst, som Marco Polo havde omtalt. Blev disse medregnet, kunne man få Europa og Asien til at dække 283° . Ved derudover at placere De Kanariske Øer 9° længere mod vest, skulle man kun tilbagelægge 68° af jordens omkreds. Og ved en yderligere justering af Marinus af Tyrus' gradmålinger, kunne Columbus reducere afstanden til Asien yderligere til 60° ,³² hvilket ifølge hans antagelser svarede til omtrent 3.400 mil. På denne måde kunne Columbus reducere afstanden til Asien til ca. 5.000 km, selvom den reelle afstand er over 19.000 km.

Som det fremgår af den første indvending mod Columbus' planer, synes medlemmerne af den spanske kommission dog ikke at have været synderligt imponeret over Columbus' kreative brug af Marco Polo, Toscanelli og

³¹ *Geogr.* 1.11-13. Ptolemaios omtaler byerne Sera (i Seres) og Cattigara (i Sina) som verdens østligste yderpunkter.

³² En gennemgang af Columbus' udregninger, se Morison s.64-68.

Columbus' udgave af Pierre d'Aillys værk *Imago Mundi*. Bemærk notaterne i margin.

Marinus af Tyrus. Ingen havde nogensinde fundet øen Antillia – og eksistensen af Zipango havde man kun Marco Polos ord for. Og som det fremgår af den portugisiske konges reaktion i 1484, blev Marco Polo ikke anset for nogen autoritet.

Jordens omkreds

Ifølge både Fernando og Las Casas havde kommissionen som nævnt afvist Columbus med henvisning til Seneca. Denne havde nemlig et andet sted i sine skrifter anført, at verdenshavet var uendeligt stort og hævdet at forestillingerne om frugtbare lande på den anden side af oceanet ikke var andet end

skrøner.³³ Også Aristoteles kunne kommissionen henvise til, for selvom denne som nævnt havde hævdet, at jorden ikke var stor i forhold til himmellegemerne, så var dens omkreds ifølge ham dog immervæk 400.000 stadier (svarende til ca. 75.000 km).³⁴ Dette medførte, at afstanden til Indien i vestlig retning var meget større end Columbus påstod.

Jordens omkreds har givet været et vigtigt stridspunkt mellem Columbus og kommissionen. Afstanden over det vestlige hav var naturligvis afhængig af, hvilken størrelse jordkloden havde. Jo større omkreds, man anslog jorden til at have, desto længere skulle man sejle. I denne forbindelse var det afgørende, hvor mange mil, man mente, der var mellem to længdegrader ved ækvator. Jo kortere afstand, jo mindre omkreds – og dermed desto kortere sejlroute til Indien. Omvendt, hvis man regnede med en længere afstand mellem to længdegrader, ville afstanden til Indien blive længere. Af Columbus' egne anmærkninger i *Imago mundi* fremgår det, at han var af den overbevisning, at der var $56\frac{2}{3}$ mil (svarende til ca. 83,85 km) mellem to længdegrader. Denne opfattelse havde han dels fra Pierre d'Ailly, der citerede den arabiske astronom Alfraganus (al-Farghani), dels fra egne målinger under rejser langs Afrikas kyst. Dette betød ifølge Columbus, at jorden havde en omkreds på 20.400 mil (svarende til 30.192 km).³⁵ Columbus gentager sin påstand i 1503 i et brev til Ferdinand og Isabella, hvori han konstaterer, at jorden er lille: "*Jeg siger, at verden ikke er så stor som det almindeligvis*

antages og at en grad målt langs jordens overflade ved ækvator svarer til $56\frac{2}{3}$ mil, så sandt som jeg står her."³⁶

Problemet var naturligvis, at dette ikke var sandt. For det første havde Alfraganus, som d'Ailly havde henvist til, regnet med arabiske mil, der var noget længere end de romerske mil, som Columbus regnede med.³⁷ Ifølge Columbus svarede afstanden mellem to længdegrader som nævnt til ca. 85,85 km. Den reelle afstand er dog ca. 111,32 km. Columbus' fejlregninger betød, at han opfattede jorden som værende næsten 10.000 km mindre end den reelt er. Overfor kommissionen kunne han dog til dels underbygge sin påstand om, at verden var mindre, end man almindeligvis antog, ved at henvise til Ptolemaios, hvis værk om geografi var blevet oversat til latin og fundet udbredelse i Vesten i løbet af 1400-tallet. Heri hævder Ptolemaios, at jorden har en omkreds, der svarer til 33.300 km (jf. ovenfor).

På den anden side var Columbus' anslåede omkreds dog stadig 10% mindre end selv Ptolemaios' antagelse – og hele 25% mindre end Eratosthenes'. Den mest udbredte antagelse i datiden var da også den, at jordens var større, end Columbus påstod. Blandt portugisiske navigatører antog man, at der var $66\frac{2}{3}$ mil mellem to længdegrader, hvilket giver en omkreds på jorden på omtrent 35.500 km.³⁸ Sacrobosco tilsluttede sig allerede i 1200-tallet Eratosthenes' udregning af jordens omkreds på ca. 39.000 km. Eratosthenes kendte man til via romerske forfattere som Vitruvius

³³ *Suasoriae* 1

³⁴ *De cael.* 298a, jf. *Meteor.* 339b6. Aristoteles angivelse af jordens omkreds var dermed alt for stor.

³⁵ Columbus' håndskrevne anmærkninger, se Fernández-Armesto s. 25f.

³⁶ Brev til Ferdinand og Isabella, d. 7. juli 1503, Fernández-Armesto s. 223

³⁷ En romersk er ca. 1,48 km, mens en arabisk er ca. 1,8-2,2 km

³⁸ Randles s. 55

og Plinius den Ældre – og senere via oversættelsen af den græske geograf Strabon.³⁹ Kommissionen havde således rigelig belæg for at hævde, at en vestlig sørejse til Indien ikke kunne lade sig gøre, da afstanden var alt for stor.

Antipoder?

Som det fremgår af kommissionens tredje, femte og sjette indvending, betvivlede den endvidere, at Columbus overhovedet ville kunne finde ukendt land, der var beboet af mennesker, selv hvis de lykkedes ham at krydse havet. Siden antikken havde man antaget, at den kendte og beboede verden (*oikumene*) udgjorde et smalt bælte, der mod nord og syd var afgrænset af øde landstrækninger og verdenshavet (*Oceanus*). Der var dog megen debat om, hvor stor en del af jordkloden, der var dækket af vand. Jo større arealer, der stak op af havet, desto mere kunne Columbus argumentere for, at afstanden til Asien var kort.

Aristoteles havde hævdet, at de fire elementer (jord, vand, luft og ild) lå som koncentriske cirkler omkring et fælles centrum i universet. Dette betød sært nok, at jorden burde være helt omgivet eller nedsunket i vand. Ifølge visse kristne lærde havde Gud dog på den tredje dag af skabelsen ladet en del jordoverfladen dukke op af havet ved at forskyde centret for vandmasserne.⁴⁰ Dette kunne dog betyde, at der eksisterede forholdsvis lidt beboeligt land, hvis kun en lille del af jordoverfladen stak op over havet. Columbus kunne dog med henvisning til Roger

Skt. Augustin af Hippo (354 –430). Portræt fra 500-tallet

Bacon og profeten Ezra påstå, at verden bestod af seks dele land og kun en del hav.⁴¹ Hertil kom, at Ptolemaios havde argumenteret for, at der ikke eksisterede ét stort verdenshav, men at vandet var indesluttet som store indsøer mellem landmasserne.⁴²

Men med henvisning til Augustin kunne kommissionen imidlertid afvise, der skulle bo mennesker på den anden side af kloden. Folk, der tror på eksistensen af antipoder, gør sig ikke klart, at "*selv om det formodes eller er videnskabeligt påvist, at verden er af en rund og kugleformet form, så følger det dog ikke deraf, at den anden side af jorden er blottet for vand; og selv om den er blottet, så følger det ej heller umiddelbart, at den er befolket af mennesker,*" skrev Augustin. Han tilføjede,

³⁹ Vitruvius. *De arch.* 1.6.9; Plinius. *NH* 2.12; Strabon. 2.5.7, 2.5.34.

Strabons værk om geografi var blevet oversat til latin i 1449.

⁴⁰ Randles s. 51f.

⁴¹ *Opus Majus*, 1.290; 3. Ezrabog 6,42

⁴² Randles s.50-53

at det er tåbeligt at påstå, "at der er mennesker, der har kunnet sejle over det umådelige ocean og således nå fra denne side frem til den anden, så at menneskeslægten efter dens oprindelse fra det ene menneske også har etableret sig dér." ⁴³

Ifølge Fernando og Las Casas blev Columbus gentagne gange mødt af bemærkningen "Men Skt. Augustin betvivler det." Men hvad var det, Augustin betvivlede? Som det tydeligvis fremgår, ikke at jorden var rund, men at der på den anden side af verdenshavet skulle eksistere landområder beboet af mennesker. For det første måtte det afvises, at der eksisterede flere menneskearter. Gud havde kun skabt én menneskehed. Og denne menneskehed (Adams og Evas efterkommere) var altså samlet på de kontinenter, man allerede kendte til. Resten af jorden var enten ubeboelig eller dækket af hav, hvorfor mennesker ikke kunne være rejst ud og slået sig ned hinsides havet.

At store dele af jordkloden var ubeboelig, var Augustin ikke ene om at mene. Antikke forfattere, som f.eks. Aristoteles, havde hævdet, at tre af verdens fem klimazoner var ubeboelige og kun to beboelige. Dette synes at have været grundlaget for kommissionens sjette indvending. Ifølge Aristoteles var de to polare zoner ubeboelige pga. ekstrem kulde, og zonen omkring ækvator var ubeboelig pga. ekstrem varme. Tilbage var kun to beboelige tempererede zoner – én mellem Nordpolen og den ækvatoriale zone og en mellem Sydpolen og den ækvatoriale zone.⁴⁴ I den nordlige tempererede zone befandt den kendte verden sig. Men ifølge flere antikke forfattere

Illustration fra ca. 1150 visende jordklodens klimazoner (Macrobius' værk 'Commentarii in Somnium Scipionis'.)

var det muligt, at den sydlige tempererede zone var beboet af antipoder, hvis der fandtes land i disse områder. Men dette blev altså afvist af kristne lærde som f.eks. Augustin af årsagerne nævnt ovenfor. Kommissionen kunne endvidere hævde, at den sydlige tempererede zone var utilgængelig, da man ikke kunne passere den ækvatoriale zone pga. den ekstreme varme.

I dag ved vi, at kommissionen ikke havde ret i disse påstande. Men samtidig ved vi, at den både havde ret, når den hævdede, at jorden var større, end Columbus påstod, samt når det kom til vurderingen afstanden mellem Europa og Asien. Desuden står det klart, at ingen af kommissionens indvendinger hvilede på antagelsen om, at jorden skulle være en flad. Selvom både Fernando og Las Casas var stærkt kritiske overfor kommissionens kosmografiske viden, hævdede de ikke, at Columbus blev mødt med den opfattelse, at jorden var flad. Ikke engang kommissionens

⁴³ Civ. D. 16.9, jf. 16,17

⁴⁴ Meteo. 362a32

fjerde indvending, der gik på, at man på hjemturen blev nødt til at sejle opad, hvis man forlod vores del af verden og sejlede rundt om jordkloden, drejer sig om en flad jordklode. Indvendingen synes netop at tage højde for jordens kugleform, men hænger måske snarere sammen med en forestilling om, at jorden kunne være lettere pæreformet, idet det jordiske Paradis var højt placeret.⁴⁵ Interessant nok deler Columbus under sin tredje rejse selv denne opfattelse. Han mener således, at han har sejlet opad – og ved synet af Orinoco-floden bliver han overbevist om at være nået frem til indgangen til det jordiske Paradis, hvorfra store mængder ferskvand strømmer ned til jordens lavere egne. Jorden er derfor efter hans mening mere pæreformet eller ligner et kvindebryst med en udstående brystvorte.⁴⁶

Myten om kirken og den flade jord

Kommissionen, der skulle behandle Columbus' ansøgning om kongelig støtte, mødtes flere gange i årene 1486-87 og igen i 1491 i Cordoba og Skt. Stefans kloster, der var tilknyttet universitetet i Salamanca.⁴⁷ I første omgang var den nået frem til den konklusion, at Columbus' plan ikke lod sig gennemføre. Men i løbet af 1491 ser det alligevel ud til, at kommissionen eller det spanske kongepar har ændret holdning. Man fristes til at spørge, hvorfor? Det er ikke sandsynligt, at nogen pludselig var blevet overbevist om, at jordens

Relief på en af indgangsdørene til US Capitol Building, Washington D.C. : Columbus foran kommissionen i Salamanca, Randolph Rogers (1863).

omkreds var mindre. Til gengæld var der i 1491 fremkommet nye geografiske oplysninger. I 1488 var den portugisiske opdagelsesrejsende Bartolomeu Dias vendt hjem efter at have opdaget og rundet Afrikas sydspids (Kap Det Gode Håb). Dermed stod det klart, at Afrika strakte sig længere mod syd end hidtil antaget. Sejlads til Indien ved at sejle syd om Afrika ville derfor være noget længere, end man havde troet. Ud fra denne erkendelse kunne man desuden argumentere for, at verden var dækket af større landmasser end hidtil antaget – og at disse landmasser måske også strakte sig længere mod øst. De portugisiske opdagelser gjorde det endvidere klart, at jordens ækvatoriale zone samt områderne syd herfor var egnet til menneskelig beboelse, hvorfor man kunne drage Aristoteles' og Augustins lære i tvivl på dette område.⁴⁸

⁴⁵ Denne forestilling finder man bl.a. hos Dante, jf. Cormack (1994) s. 366 (n.16), 371 (n. 38)

⁴⁶ Se Columbus' beretning om den tredje rejse, brev til Ferdinand og Isabella, 18. okt., 1498, C. Jane (ed) s. 28ff., 36ff. Jf. Reinhardt s. 169f.

⁴⁷ Randles s.50, Morison (1942) s. 87ff., (1972) s.12, jf. vidnesbyrd fra Rodrigo Maldonado i 1515.

⁴⁸ Randles s.58-60

Maleri fra 1887 af Nicolo Barabino. En tydeligt fortvivlet Columbus omgivet af uforstandige gejstlige

Udover dette fik Columbus i disse år også støtte fra gejstlig side. Især franciskanerne ved La Rábida-klosteret støttede Columbus' forehavende. Det gælder fader Antonio de Marchena (1430-1510), der var lærd inden for kosmografi, og fader Juan Pérez (død før 1513), der gjorde en stor indsats for at overtale det spanske kongepar. Også kardinal Pedro Gonzalez de Mendoza (1428-1495) og dominikaneren Diego de Deza (1444-1523) gjorde deres. Det er derfor en misforståelse at påstå, at Columbus' planer i særlig grad skulle have vakt kirkelig modstand. Faktisk fik Columbus en del gejstlig støtte.⁴⁹

Men hvorfra stammer så myten om, at Columbus skulle være blevet afvist på grund af

kirkens tro på en flad jord? Som nævnt skal man tilbage til Lactantius i det 3.-4. århundrede for at finde en anerkendt kristen forfatter, der havde afvist jordens kugleform. Men som det også er fremgået, fandt Lactantius' afvisning af jordens kugleform ikke tilslutning blandt kirkens lærde i de efterfølgende århundreder og indgik heller ikke i Talavera-kommissionens argumentation for at afvise Columbus.

Imidlertid bemærkede den lærde engelske statsmand Thomas More (1478 - 1535) i sit skrift *A Dialogue Concerning Heresies* fra 1529 ganske vist, at Lactantius' gamle latterliggørelse af tanken om antipoder levende på den anden side af en kugleformet Jord, nu var blevet modbevist af søfolk, der havde

⁴⁹ Jf. ligeledes Morison s. 80ff., 88f., 98f., 104

sejlet jorden rundt.⁵⁰ More, der sandsynligvis hentydede til portugisernes verdensomsejling 1519-1522, nævner dog kun Lactantius, som han i øvrigt kalder vis og lærd, for at vise, at noget, der tidligere var blevet troet, senere kunne blive modbevist af erfaringen, uden i øvrigt at sige noget om, hvor udbredt Lactantius' opfattelse har været – eller hvornår.

Nikolaus Kopernikus (1473-1543)

Mere kendt i eftertiden er nok den polske astronom Kopernikus' omtale af Lactantius i forordet til sit berømte værk *De revolutionibus orbium coelestium* (1543), hvori han fremsætter sin teori om, at jorden drejer rundt om Solen. I forordet, der er tilegnet pave Paul d. 3., kritiserer Kopernikus Lactantius således: "Måske vil der være nogle vrøv-

lehoveder, der hævder at kunne udtale sig om emner inden for astronomien, selv om de er fuldstændig uvidende om dette, og som desuden vil vove at finde fejl i mit forehavende og kritisere det, idet de skamløst fordrejer en eller anden passage i Det Hellige Skrift, så det passer til deres formål. Jeg ringeagter dem dog i en sådan grad, at jeg vil afvise deres kritik, idet jeg erklærer den tåbelig. For det er ikke ukendt, at Lactantius – der ellers var en berømt forfatter, men næppe en astronom – udtaler sig ganske barnligt om jordens form, når han håner dem, der har udtalt, at jorden har form som en kugle. Derfor behøver lærde ikke at blive overrasket, hvis sådanne personer ligeledes vil latterliggøre mig. Astronomi er skrevet for astronomer. Og blandt dem vil mit arbejde, medmindre jeg tager fejl, også synes at yde et eller andet bidrag til Kirken, som Deres Hellighed nu står i spidsen for."⁵¹

Som det fremgår, er pointen ikke den, at Lactantius' opfattelse af jorden som flad er et fremherskende synspunkt i Kopernikus' egen samtid, men blot at Kopernikus' egne teorier om solsystemets opbygning vil kunne blive udsat for latterlig kritik på baggrund af en lige så fordrejet læsning af Bibelen.⁵²

Selvom kritikken af de kirkelige autoriteter var tiltagende, blev Lactantius' holdning da heller sat ikke i forbindelse med kirkens officielle lære i 15-1600-tallet. End ikke i de protestantiske lande påstod man, at de katolske lærde var så uvidende, at de troede, at jorden var flad. Imidlertid vandt den opfattelse dog udbredelse, at kirkens folk var ulærde og intellektuelt tilbagestående i takt med ska-

⁵⁰ A Dialogue Concerning Heresies 1.6. *The Complete Works of St. Thomas More* (Yale University Press), vol. 6, s.66

⁵¹ Kopernikus' fortale, jf. *On the Revolutions of the Heavenly Spheres*, eng. overs. E. Rosen (1992) s.5 / C. G. Wallis (2002) s. 5.

⁵² Russell s. 64.

belsen af billedet af "den mørke middelalder". Men trods visse anløb i 1700-tallet skal vi helt frem til 1800-tallet, før det direkte påstås, at kirkens folk troede, at jorden var

Jean-Antoine Letronne

flad. Denne påstand blev især hævdet af den franske historiker og arkæolog, Jean-Antoine Letronne (1787-1848).⁵³ Stærkt præget af oplysningstidens antikirkelige og antikristne holdninger og på baggrund af de få senantikke eksempler på kristne, der havde hævdet, at jorden var flad, påstod Letronne, at dette igennem århundreder faktisk havde været kirkens officielle lære. Selvom Letronne på denne måde affejede utallige kilder, der viste det modsatte, blev hans påstand om kirkens tro på en flad jord, godtaget i akademiske kredse.⁵⁴

Washington Irving

Det var dog først den populære amerikanske forfatter, Washington Irving (1783-1859), der satte denne misopfattelse i forbindelse med Talavera-kommissionens afvisning af Columbus. I sine værker yndede Irving at blande historie og fiktion, hvilket i høj grad kan siges om hans bog *History of the Life and Voyages of Christopher Columbus* (1828). I kapitel 3 beretter Irving om den modstand, som Columbus mødte, da han fremlagde sine planer for kommissionen. Irving skriver bl.a.: *"Religion og videnskab var på det tidspunkt, og især i det land [Spanien], tæt forbundet. Lærdommens skatte var ophobet i klostre, og professoraterne blev udelukkende besat fra klostret. [...] Epoken var kendetegnet af genoplivningen af lærdom, men endnu mere af udbredelsen af religiøs iver, og Spanien overgik alle andre lande i kristenheden i sin hengivenhed. Inkvisitionen var netop blevet etableret i dette rige, og enhver mening, der smagte af kætteri, gjorde dens indehaver til genstand for had og forfølgelse.*

Sådan var den periode, hvor et råd af gejstlige vismænd blev indkaldt i St. Stefansklosteret for at undersøge Columbus' nye teori. Det var sammensat af professorer i astronomi, geografi, matematik og andre grene af videnskaben, sammen med forskellige højtstående personer inden for kirken og lærde munke. [...] Nogle af rådsmedlemmerne delte den udbredte mening, at han [Columbus] var en eventyrer eller i bedste fald en visionær; og andre besad den sygelige utålmodighed over for enhver nyskabelse i forhold til hævdvundne doktriner, som er tilbøjelig til at vokse frem i sløve og pedantiske mænd, der tilhører klosterlivet."

⁵³ Russell s. 58-67

⁵⁴ Russell s. 60f.

I sin videre beskrivelse af Talavera-kommissionen, berører Irving de samme indvendinger, som vi af Fernando og Las Cases kan se blev fremført mod Columbus. Men Irving krydrer ikke alene sin fremstilling med sine egne betragtninger over kirkefolkenes dårskab, men ligeledes ved at tilføje indvendinger, der slet ikke blev fremført af kommissionen mod Columbus. Irving hævder således, at kommissionen lagde vægt på, at mange berømte filosoffer og kosmografer *"havde studeret verdens form"*, hvorfor man ikke kunne tage en ulærd mand som Columbus alvorligt. Som bekendt udtalte kommissionen sig ikke om verdens *form*. Alligevel gør Irving spørgsmålet om jordens kugleform til et hovedemne for uenigheden mellem den og Columbus og skriver således: *"Adskillige af de indvendinger, som dette lærde råd fremførte, er blevet os overleveret og har fremkaldt mange hånlige bemærkninger angående Salamancas universitet; men de er ikke så meget beviser på særlige mangler ved denne institution som på videnskabens ufuldkomne stade på den tid og den måde, hvorpå viden, skønt den hurtigt vandt frem, stadig blev hæmmet i sit fremskridt af klosterligt bigotteri. Alle emner blev stadig betragtet gennem en dunkel optik henhørende til tiderne, hvor antikkens lys blev trådt under fode, og det blev overladt til troen at udfylde dets plads på bekostning af efterforskning. Forvirret i en labyrint af religiøse kontroverser havde menneskeheden trukket sig tilbage og været bort fra grænsen til den gamle viden. I stedet for geografiske indvendinger blev Columbus lige fra diskussionens begyndelse således overfaldet med citater fra Bibelen og Testamentet; Første Mosebog, Davids Salmer, Profeterne, Epistlerne og Evangelierne.*

Washington Irving

Hertil kom forklaringer fra forskellige helgener og ærbødige kommentatorer: Skt. Chrysostomos og Skt. Augustin, Skt. Hieronymus og Skt. Gregor, Skt. Basilius og Skt. Ambrosius, og Lactantius Firmianus, en anset forkæmper for troen. Doktrinære læresætninger blev blandet sammen med filosofiske diskussioner, og et matematisk bevis blev ikke tilagt vægt, hvis det så ud til at kollidere med et skriftsted eller en kommentar fra en af kirkefædrene. Således blev muligheden for eksistensen af antipoder på den sydlige halvkugle – et synspunkt der var så almindeligt blandt de klogeste af oldtidens gamle, at det af Plinius blev erklæret for at udgøre det store skel mellem de lærde og de uvidende – til en anstødssten for nogle af Salamancas vismænd. Flere af dem modsagde kraftigt dette synspunkt fremført af Columbus, idet de støt-

tede sig til citater fra Lactantius og Skt. Augustin, som på den tid nærmest blev anset for at være evangeliske autoriteter. Men selvom disse forfattere var mænd med fuldendt lærdom og to af de største lys inden for det, der er blevet kaldt den kirkelige lærdoms guldalder, var deres skrifter alligevel beregnet til at fastholde videnskaberne i mørket. Den passage, der blev citeret fra Lactantius for at modbevise Columbus, har form af en grov latterliggørelse, uværdig for så vægtig en teolog. 'Er der nogen, der er så tåbelige,' spørger han, 'at de tror, at der findes antipoder med deres fødder modsat vores; mennesker, der går med hælene opad og deres hoveder hængende nedad? At der findes en del af verden, hvor alle ting er vendt på hovedet: hvor træerne vokser nedad med deres grene, og hvor det regner, hagler og sner opad? Forestillingen om jordens rundhed,' tilføjer han, 'var årsagen til at opfinde denne fabel om antipoderne med hælene i vejret; thi disse filosoffer, fortsætter med deres absurditeter og forsvarer den ene med den anden, når de først en gang har taget fejl.'"⁵⁵

Som det fremgår, tilskriver Irving i denne passage kommissionen synspunkter, som den slet ikke havde. Desuden hævder han, at medlemmerne af kommissionen henviste til en lang række bibelske skriftsteder og kirkefædre, som ifølge Fernando og Las Casas end ikke indgik i diskussionen. Muligvis inspireret af Kopernikus (se ovenfor) slår Irving hovedet på sømmet og påstår endog, at Lactantius blev inddraget – ja, ligefrem citeret – for at modbevise Columbus og afvise tanken om, at jorden skulle være rund. Men som det er

fremgået, er der intet belæg for at hævde, at Lactantius blev inddraget af kommissionen.

Senere i sin fremstilling skriver Irving: "Sådan var de uhørte fordomme, som Columbus måtte udsættes for allerede i begyndelsen af sit møde, og som bestemt smagte mere af kloster end af universitet. Skriftens billedlige tekster blev sat op imod hans mest simple påstand om jordens sfæriske form. Man bemærkede, at himlene i Salmerne siges at være udstrakte som et skind, hvilket ifølge kommentatorer vil sige som et telts forhæng eller dække, der hos de gamle hyrdefolk var lavet af dyrehuder; og at den hellige Paulus i sit Hebræerbrev sammenligner himlen med et tabernakel eller telt, der strækker sig over jorden, og som de deraf udledte, måtte være flad.

Columbus, som var et inderligt religiøst menneske, indså, at han ikke blot var fare for at blive dømt for tage at fejl, men også for heterodoksi."

Igen må det konstateres, at Irving tillægger kommissionen udsagn og en bevisførelse, der ikke kan genfindes i de historiske kilder. Desuden er der ikke skyggen af bevis for, at Columbus frygtede endsige var i fare for at blive dømt som kætter. Irving slutter sin beretning om kommissionen således: "Dette er eksempler på de fejl og fordomme, blandingen af uvidenhed og lærdom og det pedantiske bigotteri, som Columbus måtte kæmpe mod under gennemgangen af sin teori. Kan vi undre os over de vanskeligheder og forsinkelser, som han oplevede under hofmøder, når sådanne svævende og umodne forestillinger blev delt af de lærde mænd på et universitet? Vi må imidlertid ikke antage, at de her citerede indvendinger udgør alle dem, dem blev fremført, blot fordi de er de eneste, der er

⁵⁵ Lactantius' indvending mod idéen om antipoder og en rund jord (*Div. Inst.* 3.24) er her forkortet af Irving.

I filmen '1492: Conquest of Paradise' fra 1992 forklarer Columbus (Gérard Depardieu) til sin søns store forundring, at jorden er rund.

bevaret i optegnelserne. Disse er kun blevet videregivet på grund af deres uovertrufne absurditet. De blev sandsynligvis kun fremført af få og af dem, der var fordybet i teologiske studier i klostrets tilbagetrukkethed, hvor de fejlagtige meninger, der stammede fra bøger, havde ringe mulighed for at blive rettet af tidens erfaringer. Der blev uden tvivl fremført indvendinger, der var mere overbevisende i deres natur og mere værdige for dette fornemme universitet. Det er også retfærdigt at tilføje, at Columbus' svar havde stor vægt hos mange af hans lærde eksaminatorer.”

Trods denne indrømmelse kan man ikke sige andet, end at Irving fremfører sin opdigtede historie om Columbus og kommissionen med en vis frækhed. At påstå, at de indvendinger, han har nævnt, er blevet overleveret og bevidnet i optegnelserne, er en direkte løgn. At Irving, der kendte til både Fernandos og Las Casas' fremstilling,⁵⁶ tilstår, at det nok kun var få, der fremførte de absurde indvendinger mod Columbus, gør ikke løgnen mindre,

når nu netop *ingen* fremførte, de ovenfor nævnte indvendinger.

Ikke desto mindre blev Irvings bedrag udbredt i eftertiden. Hans bog om Columbus blev udgivet og solgt i 175 oplag allerede inden udgangen af det 19. århundrede og blev desuden oversat til mange sprog. Men Irvings fabrikerede historie om Columbus' konfrontation med de gejstlige i Talavera-kommissionen vandt ikke kun det almindelige læsende publikums hjerter, men blev sært nok også antaget i lærde kredse.⁵⁷ Den engelske historikerforening, *The Historical Association*, placerede således i 1945 "Columbus and the Flat Earth Conception" som nummer 2 på sin liste over "common errors in history."⁵⁸ Alligevel har historiske fremstillinger, skolebøger, artikler og film helt frem til nutiden uden videre gentaget røverhistorien om Columbus og de gejstlige, der troede, at jorden var flad.⁵⁹ At nutidens mennesker gang

⁵⁶ Om Irvings brug af kilder, se Russell s. 54f.

⁵⁷ McElroy s. 1ff.

⁵⁸ *Common Errors in History*, udg. The Historical Association, London (1945) s. 4f.

⁵⁹ Russell s. 1ff., 27ff., 69ff.

på gang stadig har været villige til at tro på denne myte, siger en hel del om de mange indgroede misopfattelser af middelalderen og kirkens rolle i historien. Ironisk nok er troen

på en flad jord et postmoderne fænomen, som middelalderens gejstlige lærde ville have rystet på hovedet af.

Jesper Rosenløv (f. 1970), Ph.d. i historie.

Kilder:

- B. de Las Casas: *History of the Indies*, overs. A. M. Collard, New York (1971)
- F. Columbus: *The Life of the Admiral Christopher Columbus by His Son Ferdinand*, overs. B. Keen, New Brunswick (1959/1992)
- C. Jane (red.): *The Four Voyages of Columbus. A History in Eight Documents, Including Five by Christopher Columbus, in the Original Spanish, with English Translations, Two Volumes Bound as One*. New York (1988)

Litteratur:

- L. B. Cormack: "Flat Earth or round sphere: misconceptions of the shape of the Earth and the fifteenth-century transformation of the world," *Ecumene* 1:4 (1994), s. 363-385
- L. B. Cormack: "That Medieval Christians Taught That the earth Was Flat", i: R. L. Numbers (red.): *Galileo Goes to Jail and other Myths About Science and Religion*, Cambridge, Ma. (2009), s. 28-34
- F. Fernández-Armesto: *Columbus on Himself*, Indianapolis (2010)
- J. Hamel: *Die Vorstellung von der Kugelgestalt der Erde im europäischen Mittelalter bis zum Ende des 13. Jahrhunderts – dargestellt nach den Quellen*, Münster (1996)
- R. Krüger: *Das Überleben des Erdkugelmodells in der Spätantike (ca. 60 v.u.Z. – 550)*, Berlin (2000a)
- R. Krüger: *Das lateinische Mittelalter und die Tradition des antiken Erdkugelmodells (ca. 550 – 1080)*, Berlin (2000b)
- D. C. Lindberg: "That the Rise of Christianity Was Responsible for the Demise of Ancient Science", i: R. L. Numbers (red.) *op. cit.* s.8-18.
- C. P. E. Nothaft: "Augustine and the Shape of the Earth: A Critique of Leo Ferrari", *Augustinian Studies* 42:1 (2011) s.33-48.
- J. H. McElroy: "The Integrity of Irving's Columbus", *American Literature* 50:1 (1978), s. 1-16
- S. M. Morison: *Admiral of the Ocean Sea: A Life of Christopher Columbus*, Boston (1942)

- S. M. Morison: "Expert Committees and the Queens Consent", i: *Councils and Committees. A Selection of Readings*, Washington D.C. (1972) s.10-15
- G. E. Nunn: "The Imago Mundi and Columbus," *The American Historical Review* 40:4 (1935), s. 646-661.
- O. Pedersen & H. Kragh: *Fra kaos til kosmos. Verdensbilledets historie gennem 3000 år*. Kbh. (2000)
- W. G. L. Randles: "The Evaluation of Columbus' 'India' Project b Portuguese and Spanish Cosmographers in the Light of the Geographical Science of the Period," *Imago Mundi. The International Journal for the History of Cartography* 42 (1990), s. 50-64.
- T. Reinhardt: "Die Erfindung der flachen Erde. Der Mythos Kolumbus und die Konstruktion der Epochenschwelle zwischen Mittelalter und Neuzeit," *Paideuma: Mitteilungen zur Kulturkunde*, bnd. 53 (2007), s. 161-180.
- J. B. Russell: *Inventing the flat earth. Columbus and Modern Historians*. New York (1991)
- M. H. Shank: "That the Medieval Christian Church Suppressed the Growth of Science", i: R. L. Numbers (red.) *op. cit.* s. 19-27
- R. Simek: *Erde und Kosmos im Mittelalter: Das Weltbild vor Kolumbus*. München (1992)
- H. Vignaud: *Toscanelli and Columbus*, London (1902)

Læs om myter, halve sandheder og ofte oversete
kendsgerninger >